

SZÉCSI GÁBOR

NYELV, KÖZÖSSÉG, TECHNOLÓGIA

Bevezetés

■ Az információ korának jelképévé vált kommunikációs technológiák használata a fizikai és virtuális közösségi formákhoz való egyidejű tartozás élményével ajándékozta meg a hálózati kapcsolatait építő individuumot. Ezek a különböző kommunikációs szituációkból és szerepekből táplálkozó közösségi kötődések a kommunikációs technológiák gyakori változtatásával, párhuzamos alkalmazásával teszik többretegűvé és hajlékonyá a kommunikáló ember identitását. Tanulmányomban amellet kívánok érvelni, hogy e folyamat alapját egy az új kommunikációs technológiák expanziójához köthető és globálisan is észlelhető jelentéstani fejlemény jelenti. Ennek lényege, hogy az újmédia közegében mind nagyobb kommunikációs szerephez jutó szóbeliség és multimedialitás a gondolkodás folyamatát és a tudat szerkezetét egyaránt meghatározó új nyelvhasználati szokások kialakulásához vezet.

Ezek a nyelvhasználati szokások jelentős mértékben hozzájárulnak a sokcsatornás kommunikációhoz köthető gyors közösségi szerepváltásokhoz, a különböző közösségi nyelvek és kommunikációs szituációk közeledéséhez, a közösségi határok elmosódásához, azaz a közösségek mediatizálódásához. Mi több, az új közösségfogalom születésének, az új közösségi formák létrejöttének egyúttal forrása is az új médiumok közegében a kép és a nyelv különleges kölcsönhatása jegyében átalakuló nyelv, amely mély nyomokat hagy a kommunikáló ember tudatának szerkezetében, önmagáról és a kommunikációs cselekvéseit meghatározó közösségi viszonyokról alkotott képében. Mint arra a későbbiekben rávilágítok, mindez a nyelvi kreativitás eddig ismeretlen mintázatainak kialakulását is feltételezi. Az új kommunikációs technológiák használatával egyre elterjedtebb eszközzé váló nyelvi játékok, rövidítések, humor, kép-szó kombinációk alkalmazásával a hétköznapi nyelvhasználók a nyelvi jelentés kreatív dizájnereiként kommunikálnak egymással. A nyelvi kreativitás a mindennapi nyelvhasználat közösségformáló jelenségévé válik.

Nyelv, technológia, közösség az információ korában

■ Az elektronikus kommunikációs technológiák használatának társadalmi következményeit vizsgálva azt látjuk, hogy az információ korában kialakuló közösségi kötelékekkel kapcsolatban egyre kevésbé tartható fenn a virtuális-fizikai megkülönböztetés. A közvetített kommunikáció korábbi korszakaiban virtuálisnak tekintett közösségek társadalmi tőkével rendelkező valós közösségekként kezdenek működni, értelmetlenné téve a virtuális-fizikai különbségtételt az alapvető közösségi formák meghatározásakor. Az újonnan megszülető közösségi identitások és kötelékek immár

sokkal inkább a globális-lokális, semmint a virtuális-valós fogalmi kettőség jegyében ragadhatók meg. És miként a virtuális közösségek kialakulásának, úgy ennek a folyamatnak az alapjait is a közösségépítő nyelv terén bekövetkező jelentéstani, nyelvtani változásokban kell keresnünk.

Az elektronikus kommunikáció új, közösségépítő nyelvi világa két szakaszban fejlődött ki. Az első állomást a telefon, a rádió és a televízió használatával kibontakozó, új típusú szóbeliség jelentette, amely a nyomtatásos írásbeliség mellett egyre meghatározóbb szerephez jutott a mindennapi információcserék folyamatában. Ez az új típusú szóbeliség az első világos és megkérdőjelezhetetlen jele volt egy az írásbeliség dominanciáját elutasító posztliterális kultúra születésének. Ez a Walter J. Ong által „másodlagos szóbeliségnek” nevezett új médium erőteljes nyomokat hagyott a nyelvben és a gondolkodásban (Ong 1982). Vitathatatlanul egy új, közösségépítő nyelv születését jelezte, amely egyszerre hordozta magán az írásbeliség előtti, ún. „elsődleges szóbeliség” és az írásbeliség jegyeit. Ez a szóbeliség és írásbeliség közeledését feltételező új médium egyúttal új közösségi formák, közösségi kötődések alapjává is vált; használata egyre inkább hozzájárult a virtuális és a fizikai közösségek között húzódo határvonalak elmosódásához.

Amíg a „másodlagos szóbeliség” megjelenése a szóbeliség és az írásbeliség közeledését vonta maga után, addig az elektronikus kommunikáció nyelvének második fejlődési szakaszát jellemző kommunikációs kultúrában ennek a közeledésnek az eredményeként már egy új nyelv kialakulásáról is beszélhetünk. Az internet és a mobilkommunikáció széles körű elterjedésével a mindennapi kommunikáció lényegi elemévé váló multimedialitás – vagy ahogy Michael Heim nevezi, „hipermédia” (Heim 1998) – sajátos képies nyelve révén felgyorsítja, és egy új nyelvi struktúra alapjává teszi a szóbeliség–írásbeliség konvergenciát. Az újonnan megszülető nyelvi világ azonban nem egyszerűen csak a szóbeli és az írásbeli nyelv keveréke. Ez a nyelv több mint a két ősrégi kommunikációs technológia sajátosságainak egyvelege, vagy Naomi Baron metaforájával élve: a szóbeliség és az írásbeliség „kentaúrja” (Baron 2000). Egy olyan új médium létét feltételezi ugyanis, amely az internetes és a mobilkommunikáció közegében a kép, a hang és az írott szó eddig nem tapasztalt kölcsönhatásával teremti meg a nagy mennyiségű információ gyors és hatékony cseréjének feltételeit. A számítógép és a mobiltelefon által mediatizált kommunikáció nyelve egy a szóbeliségtől és a hagyományos írásbeliségtől egyaránt különböző harmadik médiumként válik a mindennapi kommunikáció meghatározó eszközévé és egyúttal a szóbeliség–írásbeliség konvergencia motorjává. Ez az új médium, amelyet David Crystal *Language and the Internet* című átfogó munkájában „netbeszédnek” nevez, sajátos multimedialis jellege révén válhat egy a szóbeliségtől és írásbeliségtől egyaránt eltérő, új kommunikációs technológia alapjává (Crystal 2004).

Az internet és a mobilkommunikáció közegében kifejlődő médium tehát olyan nyelv, amely a szóbeliség, az írásbeliség és az új technológiák közvetítette multimedialis nyelv sajátosságait kombinálva határozza meg mindennapi kommunikációs folyamatainkat, és ezzel együtt a nyelv funkciójával kapcsolatos képzetünket, elvárásainkat. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor a rádió, a televízió és a telefon által életben tartott „másodlagos szóbeliségről” sem, amelyet a „netbeszéd” nem felvált, hanem a

maga új lehetőségeivel kiegészít. A „másodlagos szóbeliség” a kép és a beszéd, amíg a „netbeszéd” a kép és a szöveg folyamatos interakcióját vonja maga után. Azaz a két médium között a képiség jelenti az elsődleges kapcsolódási pontot. E képiség révén kerülhet egymással folyamatos kölcsönhatásba a „másodlagos szóbeliség” és a „netbeszéd” a különböző kommunikációs technológiák használatára épülő sokcsatornás kommunikáció közegében. Ez a kölcsönhatás pedig mindinkább egy olyan nyelvi struktúra kialakulásának irányába mutat, amely a szóbeli és írásbeli kommunikációs nyelv eddig nem tapasztalt egységét valósíthatja meg a mindennapi kommunikáció közegében.

Az újonnan születő nyelvi struktúra tehát a hálózati társadalom nyelve, amely sajátos képi kötődései révén válik alkalmassá az egyre összetettebbé váló közösségi viszonyok és szerepek megjelenítésére és működtetésére. Mielőtt azonban kitérnénk ennek a képi kötődésnek az ismérveire, időzünk el egy pillanatra annál a problémánál, hogy miként árnyalja ennek a jelenségnek a leírása a nyelv, a gondolkodás és a technológia belső viszonyát megragadni próbáló technológiai determinizmus alapvetéseit.

Aligha vitatható, hogy az újmédia, új technológia expanziójának nyelvhasználatra és kultúrára gyakorolt hatásain elgondolkodó szerzők előbb vagy utóbb szembesülnek a problémával: leírhatók-e az észlelt jelenségek az új kommunikációs technológiák és tudatfolyamataink belső viszonyának hipotéziséből kiindulva, vagy el kell vetnünk azt a feltevést, hogy a technológia az emberi tudás összetevőjeként determinálná a többek között a technológia használatának következményeiről is intenzív diskurzusokat kezdeményező ember gondolkodását, fogalmi és nyelvi világát. Ennek oka lehet többek között az is, hogy a kortárs tudomány kiváló alapokat kínál a kérdéskör interdiszciplináris megközelítésére, a technológiával kapcsolatos humán és társadalomtudományi terminológiai apparátus újragondolására. Miért ne kapnának tehát a lehetőségen azok a vállalkozó kedvű gondolkodók, akik a technológia és a tudat intim relációinak feltételezésével próbálnak rávilágítani a technológia kultúraformáló szerepére? Számukra éppúgy kiváló adalékokkal szolgál ma ehhez a kísérlethez a kognitív nyelvészet, a narratív pszichológia és a neurobiológia, mint például az e tudományok jegyében fogalmi készletét frissítő tudatfilozófia.

Az ilyen jellegű vizsgálódásoknak tehát nem kisebb a tétje, mint valamiféle választ sugallni arra az Orbán Jolán *Újmédia, újtechnológia, újirodalomelmélet* (2015) című tanulmányában is citált derridai kérdésre, hogy vajon rendelkezhetünk-e valaha is olyan fogalmi apparátussal, amely révén „az eseményt *is* és a gépet *is* mint két összeegyeztethető, sőt elválaszthatatlan fogalmat” leszünk képesek elgondolni. Más szóval alkalmasak leszünk-e olyan elméleti modellek megalkotására, amelyek lehetőséget kínálnak számunkra arra, hogy az újtechnológiát sokkal inkább az emberi tudás komponenseként, semmint opponenseként közelíthessük meg, valahogy úgy, ahogy Michael Heim is sugallja *The Metaphysics of Virtual Reality* című könyvében (Heim 1993). Ilyen fogalmi apparátus és modellek nélkül ugyanis a technológia és a kultúra kölcsönhatásának hipotézise sem lehet több a technológiával kapcsolatos valamilyen szerzői attitűd megjelenítésénél, azaz, miként Mark B. Hansen írja az *Embodying Technesis: Technology Beyond Writing* című kötetében, a technológia dis-

kurzusba helyezésénél (Hansen 2000). Ez pedig nem jelent mást, mint a technológiát valamilyen életérzésünk megjelenítése céljából alkalmazott reprezentációként vagy trópusként, semmint a gondolkodást, nyelvet ténylegesen determináló fizikai valóságént felfogni. Ez a kortárs kritikai elméleteket átható és Hansen által *technézis*nek nevezett jelenség egyfajta szerzői attitűdként, filozófiai és retorikai stratégiaként egyaránt tetten érhető Freud, Heideggert, Derrida, Lacan vagy éppen Foucault technológiaértelmezéseiben. A közös cél, hogy a gondolkodás és a nyelv autonómiájának, prioritásának megsértése nélkül nyissák meg gondolati rendszereiket az opponensként vagy komponensként megközelített materiális valóság, a technológia előtt. Ennek következtében a technézis valamilyen formáját befogadó modern és posztmodern gondolkodók műveiben a technológia nem önmagában jelenti vizsgálódás tárgyát, hanem, mint arra a Hansen könyvét elemző Orbán Jolán már idézett tanulmányában is felhívja a figyelmet, a „másság konkrét helyettesítőjeként” mindig valamilyen elméleti célnak alárendelve (Orbán 2015). Úgy gondolom, hogy tanulságos példa lehet erre Heidegger technológiakritikája, amit a tudás komponensévé vált technológiától való félelem mint életérzés táplál. Mint arra Heim Heidegger *Hebel – Der Hausfreund* (1957) című munkája kapcsán rávilágít, a technológia és a Lét bensőséges viszonyán elgondolkodó Heidegger világosan látta, hogy a technológia lényegének nevezett tartalom átalakítja az emberi létet, aminek hatására az emberi célok és tevékenységek eltorzulnak; a technológia „beszivárogoz” az emberi egzisztencia legbensőbb zugaiba, átalakítva a tudás, gondolkodás és nyelv struktúráját (Heim 1993). Más szóval a technika lényegét tekintve emberi létmódként funkcionál, és válik a végzetünkké.

Noha nem kétséges, hogy Heidegger kritikája elsősorban az új kommunikációs technológiák mechanikus működésének nyelvre és gondolkodásra gyakorolt lehetséges hatásaira fókuszál, a technológia által determinált kultúra víziójával koncepciója a technológia általános kritikájává terebélyesedik. Ezért bár nagy a kísértés arra, hogy a technológiai determinizmus valamely sajátos filozófiai verzióját fedezzük fel e kritika hátterében, a kritikai megközelítés keretében instrumentalizált technológiafogalom egyértelművé teszi: a technológia a tudás opponensként válik érdekessé Heidegger számára. Ettől függetlenül a Hansen által *technézis*nek nevezett gondolkodói szemléletmód megfelelő fogalmi, elméleti alapok hiányában vagy éppen a kritikai attitűdök felerősítése céljából megjelenhet azokban a kísérletekben is, amelyek a technológia gondolkodásra, nyelvre és általában véve az emberi kultúrára gyakorolt hatását hangsúlyozó technológiai determinizmus valamilyen formáját, esetleg kritikai verzióját jelenítik meg. Ami persze önmagában véve paradoxonnak tűnhet, ha a technológiai determinizmus eredeti, Marshall McLuhan munkásságához köthető koncepciójából indulunk ki. (A Torontói Iskola néven ismertté vált tudományos műhely tagjai – Harold A. Innis, Marshall McLuhan, Walter J. Ong, Eric A. Havelock, Jack Goody és mások – a kommunikációs technológiák kulturális folyamatokra gyakorolt hatásának problematikáját a maga komplexitásában tanulmányozzák, egyaránt megvilágítva a kérdéskör történeti, pszichológiai és szociológiai dimenzióit. A technológiai determinizmusnak nevezett koncepció jegyében éppúgy kitérnek az

egyres kommunikációs technológiák nyelvre és gondolkodásra gyakorolt hatására, mint a kommunikáció módjában és eszközeiben bekövetkező változások jelentéstani és ismeretelméleti vonatkozásaira – Innis 1951; McLuhan 1962; Goody 1987.; Ong 1982; Havelock 1986.) Hogy mégsem az, arra éppen McLuhan Heideggerrel kapcsolatos sorai világítanak rá: „A Heidegger kitűnő nyelvelmélete iránti rajongás könnyen származhat az elektronikus milliók metafizikai organicizmusába való naiv belemerítkezésből. [...] A nyomtatás nem jó, és nem is rossz, de bármilyen erő hatásainak nem ismerete katasztrófa, különösen egy olyan erő esetében, amelyet magunk alkottunk.” (McLuhan 1962. 66.) Az persze már egy másik kérdés, hogy a főként művelődés-, média- és nyelvtörténeti, etnográfiai, kulturális antropológiai kutatásokra épülő technológiai determinizmus képviselői is adósak maradtak a technológia, a nyelv és a tudás belső kapcsolatát megvilágító koherens elmélet kidolgozásával. E nélkül a különböző tudományterületekhez köthető kutatási eredmények technológiai determinizmus jegyében történő szintézise egy sajátos redukcionizmusba torkolló, intuitív alapokon konstruálódó modell benyomását keltheti a felfogást kritikusán megközelítőben.

Valószínűleg egy koherens elmélet megalkotása iránti igény terelte Hansen érdeklődését is a kognitív nyelvészet és a narratív pszichológia keretein belül kiérlelt *embodiment* koncepció irányába. A fentiekben hivatkozott *Embodying Technesis* című könyvében ugyanis egy ilyen teória tükrében kíván arra rámutatni, hogy a technológiai változások hogyan tették elavulttá a technológiáról mint gépről és szövegről alkotott képzeteket. Hansen a technológia szerepének újragondolása mellett érvelve arra hívja fel a figyelmet, hogy a radikális technológiai változások – a gőzgéptől az internetig és a virtuális valóságig – alapvetően változtatták meg az észlelés feltételeit, és ezáltal átalakították a modern tapasztalat uralkodó struktúráit is. A technológiák és az emberi testek közötti dinamikus kölcsönhatás, a technológiai változások diffúz következményei és a kortárs ágensek kollektív megtestesült tapasztalatai közötti belső viszony hangsúlyozásával Hansen így lényegében egy az *embodiment* koncepció jegyében újraértelmezett technológiai determinizmus mellett érvel. Kísérlete akkor vezetne egy igazán plauzibilis magyarázat kidolgozásához, ha meggyőző leírást kínálna arról a folyamatról, hogy miként válnak az ember-technológia kölcsönhatásból keletkező megtestesült tapasztalatok a technológiáról folytatott diskurzusokat is meghatározó fogalmi viszonyok forrásává. Így világossá tehető lenne az is, hogy mit jelent megtestesült ágensként élni az új technológiák által drasztikusan megváltoztatott érzékszervi tapasztalatok korában. Ezen lépésre azonban Hansen már nem vállalkozik. Ahhoz, hogy kísérletét továbbgondoljuk, vissza kell vezetnünk az általa kínált modellt a koncepcionális alapokhoz, és meg kell találnunk egy olyan fogalom helyét ebben a teóriában, amely révén valamiféle választ tudunk sugallni arra a kérdésre, hogy miként válhat a technológia mint eszköz és tartalom inherens részévé az emberi tudásnak. Ez pedig nem más, mint a narratíva fogalma, amely a tapasztalat és a fogalom közötti viszony megjelenítésével segítségünkre lehet a gép és az esemény (Derrida), illetve a technika és az esemény (Heidegger) intim viszonyára vonatkozó kérdések megválaszolásában; de alapként szolgálhat például annak a

problémának a tisztázáshoz is, hogy a digitális kultúrában megszülető új, hibrid (virtuális-valós) közösségi formák hogyan válhatnak a közvetett, személyközi szervezeti bizonytalanságon alapuló bizalmi folyamatokká.

A továbbiakban ezért a Hansen-féle kísérlet továbbgondolásaként arra kívánok rávilágítani, hogy egy narratológiai megközelítés keretében miként tehető még érzékelhetőbbé az *embodiment* teória relevanciája az újmédia, újtechnológia emberi gondolkodásra gyakorolt hatásának tisztázásakor. Ennek során amellet kívánok érvelni, hogy valamely információ-továbbításra szolgáló kommunikációs technológia két szinten válhat tudásfolyamataink komponensévé: egyrészt a vele kialakult fizikai kölcsönhatás a nyelvénél alapvetőbb testi tapasztalatok révén reprezentálódik, az elme számára mintegy inherens módon formálva a nyelvi jelentést meghatározó fogalmi viszonyokat, másrészt a technológia által közvetített narratívák közül a technológia használatához kötődő implicit vagy keretnarratívák énépítő narratívákként befolyásolják az információk interpretálásának folyamatát. Ennek a két szinten zajló folyamatnak az alapját az elme narratívaalkotó és -felismerő képessége jelenti, aminek részletes vizsgálata egyúttal magyarázatot kínálhat a technológia diskurzusba helyezésének jelenségéhez is. Ezt a processzust ugyanis egyszerre determinálja a technológiával kialakult kölcsönhatás belső tapasztalata (azaz minden technológiával kapcsolatos nyelvi aktus hátterében a technológiával kapcsolatos testi kölcsönhatások fogalmi reprezentációja rejlik), valamint a technológia által közvetített narratívák egy részének énépítő narratívákként való interiorizálása. Úgy vélem tehát, hogy ebben a megközelítésben komplexebb képet kaphatunk a Hansen „neodekonstruktív” kritikai elemzéseinek fókuszába került technézis diszkurzív működéséről is, és persze arról, hogy miként funkcionálhat az információ korában az újmédia, újtechnológia tudásfolyamataink komponenseként.

Az újmédia kulturális hatásait filozófiai megközelítésben tárgyaló Hansen már idézett könyvében, valamint *New Philosophy for New Media* (2004) című munkájában arra hívja fel a figyelmet, hogy a digitális technológiához köthető új médiumok (másodlagos szóbeliség, másodlagos írásbeliség) konvergenciájának és szövegalkotási eljárásokra gyakorolt hatásának vizsgálata szükségszerűen vezet el a régi és új kommunikációs technológiák, a hagyományos és digitális kultúra viszonyának újraértelmezéséhez és ennek jegyében egy újmédia-esztétika vagy újmédia-irodalomelmélet kidolgozásához (Orbán 2015). A digitális technológia mint az életvilágunkat és társadalmi viszonyainkat determináló új életforma ugyanis alapvetően változtatja meg az észlelés feltételeit, a modern tapasztalat uralkodó struktúráit. Ezért a kérdéskört kutatóknak célszerű a technológiák és az őket használók testi valósága közötti dinamikus kölcsönhatásra, a technológiai változások diffúz hatásaira és az új technológiák révén információt továbbító és befogadó individuumok kollektív megtestesült tapasztalatai közötti dinamikus kölcsönhatásra fókuszálni, ha a digitális média expanziója ürügyén új megvilágításban kívánják helyezni a tudásfolyamatok és a technológia bensőséges viszonyával kapcsolatos feltevéseket. Ez pedig azt jelenti, hogy a technológia emberi tapasztalatra gyakorolt hatását nem lehet pusztán a nyelvben megragadható dimenziókra korlátozni, hanem olyan modelleket kell alkotni, ame-

lyek révén választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy az emberi megismerés hogyan integrálódhat a technikai eszközök világába, és ennek eredményeként a technológia miként válhat az emberi kognitív rendszer mindennapi gondolkodásunkat és cselekvéseinket meghatározó, integráns elemévé.

Ha tehát meg akarjuk érteni, hogy az újmédia mint kommunikációs technológia miként válhat tudásfolyamataink komponensévé, mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy miként reprezentálódhat a vele kialakult kommunikációs (testi) kölcsönhatás a technológiák multimediális világához köthető nyelvi kultúrában. Az új nyelvhasználati formák ugyanis a kommunikáció nyelv- és közösségformáló szerepének eddig ismeretlen dimenzióit tárják fel előttünk. Megjelenésük és elterjedésük jelentős hatást gyakorol gondolkodásunk szerkezetére és közösségi kapcsolatainkra. Amellett, hogy megváltoztatják énképünket, a társadalomról és közösségről alkotott fogalmunkat, új típusú közösségi kötődések megerősítésével egyúttal új közösségi formák alapjává is válnak.

Kép, nyelv, kreativitás az új médiatérben

■ Az elektronikus kommunikáció korában születő, új közösségi formák kettős konvergencia gyümölcsei. Egyrészt az új médiumok – így mindegyik az internet és a mobiltelefon – használata a közösségi viszonyok és szerepek mediatizációja révén a virtuális és fizikai közösségek eddig ismeretlen szintéziséhez vezet. Másrészt azáltal, hogy az új médiatérben szerveződő közösségek globális trendek áramában erősítik a helyi kötődéseket, az elektronikus kommunikáció egyúttal a globális és lokális közösségi formák közeledésének alapját is jelenti. E kettős, virtuális-fizikai és globális-lokális konvergencia eredményeként létrejövő, hibrid közösségek összetett, képlékeny, többretegű közösségi identitásokat feltételeznek, megváltoztatva a hagyományos közösségi formákhoz köthető rögzített, stabil identitásról alkotott képzetünket.

Ez a közösségi viszonyok mediatizációját kísérő kettős konvergencia ugyanakkor elképzelhetetlen lenne azok nélkül a nyelvhasználati konvergenciák nélkül, amelyek biztosítják a különböző kommunikációs közösségek közötti gyors és folyamatos átjárhatóságot, az internetező, mobiltelefonáló ember hatékony információcserén, közös érdeklődésen, nyitottságon és bizalmon alapuló közösségválasztásának kommunikációs feltételeit. A továbbiakban ezeknek a nyelvhasználati konvergenciáknak két alapvető szintjét különböztetem meg egymástól. A nyelvhasználati módok közeledésének első szintjén a szóbeli és az írásbeli nyelvhasználat konvergenciájának két alapvető formája valósul meg: a hangzó nyelv és a kép, illetve a szöveg és a kép szoros integrációját feltételező nyelvhasználati közeledés. Az előbbi közeledést, mint azt a fentiekben láthattuk, az elsősorban a televíziózáshoz köthető és Ong által „másodlagos szóbeliség”-nek nevezett kommunikációs technológia jelenti, amíg az utóbbi kereteit az internetezők Crystal által „netbeszéd”-nek hívott médiuma jelöli ki. Bár a kép és nyelv kölcsönhatásának más és más formáit feltételezve, de mindkét médium az írásbeli és szóbeli nyelvhasználat nyelvtani és jelentéstani világának közeledését, ezzel párhuzamosan a különböző réteg- és csoportnyelvek megerősödését és az irodalmi nyelvvel szembeni fokozatos térnyerését alapozza meg.

Az új közösségi formák kialakulását elősegítő nyelvhasználati konvergenciáknak ez a második szintje nyelvtani és jelentéstani szempontból egyaránt jól érzékelhető módon teremti meg a beszélt és az írott nyelv, valamint a kép integrációját. Az írott és a beszélt nyelv, valamint a kép egyidejű komplementer transzmissziója a mindennapi kommunikáció megkerülhetetlen jelenségévé vált, és mint ilyen természetesen jól érzékelhető nyomokat hagy a hétköznapi nyelvhasználatban is. Egy olyan nyelv születik ennek a transzmisszióknak az eredményeként, amely – megfelelően a Robert E. Horn *Visual Language* című könyvében olvasható elvárásoknak – az írásbeliség korlátait meghaladva alkalmas lehet a megismerhető valóság egyre fokozódó komplexitásának a megragadására (Horn 1999). A továbbiakban azokra a nyelvhasználati konvergenciákra kívánok rávilágítani, amelyek a szónyelvi és képanyelvi funkciók logikájának kölcsönös viszonyát erősítik a multimediális kommunikáció gyakorlatában, és amelyek a nyelvi kreativitás eddig ismeretlen mintázatainak kialakulásához vezetnek az írott és a beszélt nyelvben.

A mindennapi kommunikáció gyakorlatát megváltoztató ikonikus forradalom eredményeként egy a verbális és vizuális eszközöket formai és jelentéstani szempontból ötvöző nyelvi struktúra kialakulásához vezet. Az elmúlt évtizedekben megjelenő szoftverek kínálta grafikai lehetőségek révén új típusú vizualitás születésének vagyunk tanúi, ami a kreativitás eddig ismeretlen formáit teremti meg a hétköznapi nyelvhasználat terén. A napjainkban használt számítógépes és mobiltelefonos alkalmazások a könnyű képalkotás technológiai feltételeit kínálva biztosítják a képi kommunikáció mindennapivá válásának és a nyelvi, képi kódok kreatív kombinálásának lehetőségét a képek világában egyre otthonosabban mozgó nyelvhasználók számára. Az új technológiák teremtette nyelvi világban a kreativitás nem csupán mindennapi élményként hat, de az eredményes kommunikáció kritériumát is jelenti. A verbális kommunikáció képi dimenzióval való kiegészítése a nyelvi kreativitás új eszközei révén járul hozzá a mindennapi információcsere hatékonyabbá tételéhez. De miből fakad a képi dimenzió jelentősége a köznapi kommunikációban?

Ahogy arra a szónyelvi és képanyelvi funkciók logikájának viszonyán elgondolkodó Ludwig Wittgenstein is felhívja a figyelmet, gondolati folyamatainkban meghatározó szerep jut a képi szimbólumoknak (Wittgenstein 1969). S bár a szónyelv és a képanyelv együtt, egymást áthatva funkcionálnak, „a közönséges ember gondolatai szimbólumok keverékében mennek végbe”, és ezek közül a szimbólumok közül a nyelvek „csak csekély részt alkotnak” (Wittgenstein 1969. 163). Ennek oka Wittgenstein szerint abban keresendő, hogy noha a szavak a képekhez hasonlóan életformákba ágyazott eszközök, szavaink túlnyomórészt konvencionális jelentéstartalommal bírnak, a képek lényegüket tekintve természet adta, konkrét jelentéshordozók. A gondolkodás képek rajzolásához hasonlítható folyamat, érvel Wittgenstein, amelyben a közvetlenebb nyelvként funkcionáló képnek nagyobb szerepe van, mint a szónyelvnek. A képanyelv és szónyelv viszonyának illetően értelmezése ma már, persze, korántsem számít egyedülálló filozófiai kísérletnek (Szécsi 2021). Wittgenstein, Bertrand Russell, Henry H. Price nyomdokain haladva mind többen veszik védelmükbe azt az álláspontot, hogy a vizuális képzetek lényeges szerepet játszanak a ra-

cionális gondolkodásban (Russell 1986). Rudolf Arnheim, Robert Horn, Antonio R. Damasio, Merlin Donald, Nyíri Kristóf más-más diszciplínák irányából hívják fel a figyelmet az emberi gondolkodás eredendően képies jellegére és a képi kommunikáció mindennapi információcserékben betöltött jelentős szerepére (Arnheim 1979; Horn 1999; Damasio 1996; Donald 1991; Nyíri 2002). Miként Nyíri fogalmaz: „ha az emberi gondolkodás eredendően képies; ha szónyelvi emlékeink éppenséggel képi közegben tárolódnak, s képi közvetítéssel válnak ismét szónyelvvé, akkor a hagyományok és hagyományozódás bármiféle érvényes elméletének érdemben kell foglalkoznia a *képi hagyományozás* sajátosságaihoz” (Nyíri 2002. 8). Az új kommunikációs technológiák expanzióját kísérő médiakonvergenciák olyan nyelvhasználati közeledésekhez vezetnek, amelyek révén a szónyelv és a képanyelv transzmissziója felerősödik, és a mindennapi kommunikáció meghatározó elemévé válik. Mindez persze jelentősen növeli a nyelvi kreativitás szerepét a multimediális információcserét is magában foglaló hétköznapi kommunikáció gyakorlatában (Szécsi 2013).

Valószínűleg ennek a fejleménynek a felismerése sarkall mind több kortárs szerzőt arra, hogy a nyelvi kreativitást mint a mindennapi nyelvhasználat jelenségét, semmint különleges képességgel és tudással megáldott emberek privilégiumát vizsgálja. (Lásd ezzel kapcsolatban Tannen 1989.) „A kreativitás a mindennapi nyelv valamennyi elemét átható jellemzője”, olvashatjuk Roland Carter *Language and Creativity* című könyvében, azaz „nem egyszerűen kivételes emberek sajátja, illetve a hétköznapi emberek kivételes tulajdonsága” (Carter 2004. 13). Nem kétséges, hogy a nyelvi kreativitás felfogásának „demokratizálódása” új lendületet kap a multimediális kommunikáció közegében. Az új kommunikációs technológiák használatával egyre elterjedtebb eszközzé váló nyelvi játékok, rövidítések, humor, kép-szó kombinációk stb. arra ösztönzik az alkalmazott nyelvészeket, hogy a hétköznapi nyelvhasználókra mint a nyelvi jelentés kreatív dizájnereire tekintsenek. Emiatt egyre komolyabb érdeklődés tapasztalható körükben a kreativitás interakciós funkcióit megjelenítő dinamikusabb modell iránt, amely képes lehet megvilágítani a mindennapi kreativitás dialogikus természetét.

Ennek a dinamikus modellnek a gyújtópontjába a nyelvi kreativitás mint a kontextusérzékeny nyelvhasználatot szolgáló képesség kerül, amely révén a kommunikáló ember bármikor és bárhol új jelentéseket képes alkotni, amikor és ahol erre szükség van. A kreatív nyelvnek számos funkciója lehet a mindennapi beszédben. Roland Carter és Michael J. McCarthy az alábbiakat emeli ki ezek közül: az üzenet tartalmának újszerű megvilágítása; a diskurzus szellemessé, humorossá tétele; a kommunikált jelentéstartalom kiemelése; egy sajátos attitűd megjelenítése; negatív, ellenséges beállítódás kifejezése; a beszélő identitásának nyilvánvalóbbá tétele; a nyelvi formákkal való játék mások szórakoztatására; a beszéd egy szeletének lezárása és egy másik indítása; vagy egyszerűen csak a diskurzus „megolajozása” (Carter–McCarthy 2004. 79). Ezek a funkciók Carter és McCarthy szerint a kreatív interakciók két alapvető szintjét feltelezik: egyfelől a beszéd alakzatainak prezentációs használatát (pl. a metaforikus találékonyság nyílt megmutatkozásai, szójátékok, idiómák használata, az elvárt idiomatikus formuláktól való tudatos eltávolodás),

másfelől az első pillanatban kevésbé azonosítható, esetleg csak félig tudatos ismétléseket (pl. párhuzamok, visszhangok, érzelmi közeledést kifejező szókapcsolatok ismételtetése). Janet Maybin és Joan Swann vizsgálatai rávilágítanak arra, hogy a kreatív interakciók ezen két szintje rendszeresen megjelenik az internethasználók körében, akik a metaforákat, ismétléseket, rekontextualizációkat és műfaji ötvözeteket gyakran szolidaritásuk, kritikai álláspontjuk vagy éppen társadalmi beállítottságuk közvetítésére használják (Maybin–Swann 2007).

A fentiekben taglalt jelentéstani, nyelvtani fejlemények tehát egyaránt arra utalnak, hogy a sokcsatornás elektronikus kommunikáció közegében egy olyan új nyelv van kibontakozóban, amely a háttérben rejlő nyelvhasználati konvergenciák révén alkalmas lehet az egyre növekvő számú napi információ eredményes feldolgozására és hatékony cseréjére. Ez a szóbeli, írásbeli és elektronikus kommunikációs szituációk határait fokozatosan felszámoló nyelv egyúttal elmosza az egyes kommunikációs szituációk köré szerveződő közösségek közötti választóvonalakat is. Az új kommunikációs technológiák alkalmazásához köthető nyelvhasználati konvergenciák ilyen módon alapozzák meg a különböző közösségi formák mediatizációjának folyamatát, az új típusú, hibrid közösségek kialakulását. Más szóval a különböző közösségi formák konvergenciája elképzelhetetlen lenne az új beszélnyelviséget eredményező nyelvhasználati konvergenciák nélkül. Sőt nyugodtan kijelenthetjük, hogy az e konvergenciák eredményeként megszülető nyelvi struktúra valójában feltétele is a hagyományos társadalmi kategóriák, közösségi formák közötti határok megszűnésének. Egy időben jelenti ugyanis az eredményes globális kommunikáció és ezáltal az új közösségiséget megszilárdító globális nézőpont fel-tételét, valamint a tudatos választások révén megerősödő helyi közösségek pillérét.

■ IRODALOM

- Arnheim, Rudolf: *Film als Kunst: Mit einem Vorwort zur Neuauflage*. Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1979.
- Baron, Naomi S.: *Alphabet to Email*. Routledge, London, 2000.
- Carter, Roland: *Language and Creativity: The Art of Common Talk*. Routledge, London – New York, 2004.
- Carter, Roland – McCarthy, Michael J.: *Talking, Creativity: Interactional Language, Creativity, and Context*. *Applied Linguistics* 2004. 1. 62–88.
- Crystal, David: *Language and the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge, MA, 2004.
- Damasio, Antonio: *Descartes tévedése*. Aduprint Kiadó, Bp., 1996.
- Derrida, Jacques: *Papier Machine*. Galilée, Paris, 2001.
- Hansen, Mark B.: *Embodying Technesis: Technology Beyond Writing*. University of Michigan Press, Ann Arbor, 2000.
- Hansen, Mark B.: *New Philosophy for New Media*. MIT Press, Cambridge, MA, 2004.
- Heidegger, Martin: *Hebel – Der Hausfreund*. Günther Neske, Pfullingen, 1957.
- Heim, Michael: *The Metaphysics of Virtual Reality*. Oxford University Press, New York, Oxford, 1993.
- Heim, Michael: Virtual Reality and the Tea Ceremony. In: J. Beckmann (ed.): *The Virtual Dimension*. Princeton Architectural Press, Princeton, NJ, 1998. 1–28.

- Horn, Robert E.: *Visual Language: Global Communication for the 21st Century*. Macro VU, Bainbridge Island, WA, 1999.
- Innis, Harold A.: *The Bias of Communication*. University of Toronto Press, Toronto, 1951.
- Maybin, Janet – Swann, Joan: *Everyday Creativity in Language: Textuality, Contextuality, and Critique*. Applied Linguistics 2007. 4. 497–517.
- Nyíri Kristóf: Az MMS képfilozófiájához. In: Uő (szerk.): *Mobilközösség – mobilmegismerés*. MTA Filozófiai Kutatóintézete, Bp., 2002. 213–231.
- Ong, Walter J.: *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. Methuen, London – New York, 1982.
- Orbán Jolán: *Újtechnológia, újmédia, újirodalomelmélet*. In: Uő (szerk.): *Újmédia, újnyelv, újfilozófia, újirodalom(elmélet), újpedagógia?* Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2015. http://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/96/orbn_joln_jtechnolgia_jmdia_jirodalomelmlet.html
- Szécsi Gábor: *Social and Linguistic Convergence in the Information Age*. Canadian Journal of Communication 2013. 4. 639–648.
- Szécsi, Gábor: *Pictorial Meaning, Language, Tradition: Notes on Image Semantic Analyses by Kristóf Nyíri*. Studies in East European Thought 2021. 4. 459–473.
- Tannen, Deborah: *Talking Voices: Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Wittgenstein, Ludwig: *Philosophische Grammatik. Schriften*. IV. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1969.

